

УДК 398.7(476)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1220>

СИСТЕМА ВАРІАНТНОСТІ У КУПАЛЬСЬКИХ ПІСЕНЬ

Наталія МАЗУРІНА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5632-7844>

кандидат філологічних наук, доцент літературознавства,
докторант відділу фольклористики та культури

слов'янських народів Державної наукової установи

«Центр досліджень білоруської культури,
мови і літератури НАН Білорусі»

вул. Сурганова, 1, м. Мінськ, 220072

e-mail: mazuryngang@tut.by

Natallia MAZURYNA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5632-7844>

candidate of Philology, associate Professor of literary studies

doctoral student of the Department of culture of Slavic

peoples and folklore of the State scientific institution «Center

for research of Belarusian culture,

language and literature of NAS of Belarus»

str. Surhanova, 1, Mins'k, 220072

e-mail: mazuryngang@tut.by

SYSTEM OF VARIATION IN KUPALA SONGS

Досліджується система варіантності на великому фактичному матеріалі купальських пісень річного циклу білоруського фольклору. *Мета* статті — виявлення системи варіантності білоруських народних купальських пісень шляхом використання *методу системного аналізу* в рамках фольклористичного дослідження. *Аналізується* варіантність, яка є характерною властивістю практично всіх явищ, пов'язаних з мовою і творчістю людини. У сфері пісенного фольклору поєднуються вербальна і музична мови, які одночасно змінюються в поточних соціокультурних умовах.

Коротко розглянута типологія купальських пісень, заснована на сутнісних ознаках, властивих як вербальному, так і музичному тексту. Вона складена на основі типології купальських наспівів Г.В. Тавлай. Кожен з семи білоруських купальських пісенних типів виділений за функціонально-структурним принципом; їх можна розділити на внутрітипові різновиди і міжтипові форми. У статті характеристика кожного з типів обмежена описом тільки таких ознак, як мелодико-текстовий (пісенний) ритм, форма текстової строфи, складова структура вірша, ареал розповсюдження. У статті виявляються і підкреслюються факти побутування подібних або своєрідних типів купальських пісень в Білорусі та в Україні.

Представлене дослідження є частиною авторської концепції варіантності народних пісень, побудованої на матеріалі, перш за все білоруського, а також українського і російського пісенного фольклору.

Ключові слова: варіантність, пісенний фольклор, купальські пісні, купальські обряди, традиція, зміни.

The article examines the system of variability on extensive factual material, Kupala songs year cycle of the Belarusian folklore. The purpose of the article is to identify the system of variation of Belarusian folk songs by using the method of system analysis in the framework of folkloristic research.

In the research process variability Kupala songs revealed a number of interrelated spheres of scientific research: continued record of Kupala songs and rituals in an authentic environment; defining the system model structures in Kupala folk songs; analysis of functional bases of Kupala songs and rituals; the disclosure of the ways and reasons of transformation of all components of the Kupala rituals and the related songs. The article analyzes the variability, which is a characteristic feature of almost all phenomena related to language and human creativity.

The typology of Kupala songs based on the essential features inherent in both verbal and musical text is briefly considered. It builds on the typology Kupala melodies by G. V. Taulay. Each of the seven Belarusian Kupala song types are allocated according to functional-structural principle can be divided into intratypic types and mastimovie form. In the article, the characteristic of each type is limited to the description of only such features as melodic-textual (song) rhythm, the form of the text stanza, syllabic structure of the verse, the area of distribution. The article reveals and emphasizes the facts of existence of such or peculiar types of Kupala songs in Belarus and Ukraine.

The presented research is part of the author's concept of variation of folk songs, built on the material, primarily Belarusian, as well as Ukrainian and Russian song folklore.

Keywords: variation, song folklore, Kupala songs, Kupala-rites, tradition, changes.

Вступ. Системне дослідження календарно-обрядових пісень з огляду їх поетичної, обрядової, музичної та виконавської сторін актуальне як для білоруської національної науки і культури, так і для міжнародної науки, особливо славістики. Ці масштаби дослідження тісно взаємопов'язані, тому що міжетнічні порівняння не можуть бути проведені на потрібному рівні без попередніх наукових робіт на національному рівні. А окремі традиції повною мірою розкриваються тільки на широкому міжетнічному тлі.

Комплексне дослідження варіантності білоруських календарно-обрядових пісень літнього циклу слід розглянути, перш за все, на прикладі Купала. Це кульмінаційне свято літа землеробського календаря — один із найпоетичніших, змістовних, багатих символікою, мелодикою і виконавськими звичаями. У багатовіковій білоруській фольклорній традиції воно одне з найбільш стійких, знакових. При уважному вивченні варіантності купальських пісень і обрядовості виявляється ряд взаємопов'язаних сфер наукового пошуку:

- запис купальських пісень в автентичному середовищі;
- порівняння сучасних прикладів купальських пісень з колишніми записами;
- визначення системних типових структур в народних купальських піснях;
- аналіз функціональних основ купальських пісень і обрядів, а також їх трансформацій.

Системне дослідження купальської пісенності довгий час досить складно було проводити. Буквально до початку 1980-х років тривав період їх збору і систематизації, осмислення як явища. Тільки 92 купальські пісні з декількох тисяч записаних (включаючи передрук і обробки) були опубліковані з наспівами.

У 1985 р. вийшов у світ збірник «Купальскія і пятроўскія песні» серії «Беларуская народная творчасць», упорядниками яких були А.С. Лис і С.Т. Асташевич [1]. Кілька тисяч пісень, що знаходилися у фольклорних архівах, були проаналізовані, а кращі з них увійшли до видання. Роком пізніше, в 1986 р., в тому ж видавництві «Навука і тэхніка» надрукована монографія Г.В. Тавлай «Белорусское купалье: обряд, песня» [2]. Завдяки зусиллям автора, збирача і дослідника в одній особі, були записані близько

тисячі текстів і наспівів високого художнього рівня. Відтепер з'являється можливість на великому полі фактичного матеріалу проводити дослідження в міжетнічних масштабах — картографування, систематизацію, типологію та ін.

Справжньою хрестоматією сучасних білоруських традицій стало шеститомне видання «Традыцыйная мастацкая культура беларусаў». Так реалізувалася ідея дослідниці з колосальним досвідом Т.Б. Варфоломеевої — показати багатство живої національної культури [3]. Купальські пісні кожного регіону Білорусі зайняли своє місце в томах видання.

Мета статті — виявлення системи варіантності білоруських народних купальських пісень шляхом використання методу системного аналізу в рамках фольклористического дослідження.

Завдання дослідження:

- проаналізувати функціональні основи купальських пісень і їх варіантність у білоруській традиції;
- виявити прояви варіантності купальських пісень з позицій системного дослідження у фольклористиці;
- визначити інваріантні типові ознаки в системі народних купальських пісень.

Основна частина. Питання функціональних основ купальських пісень розглядалися в багатьох роботах слов'янських дослідників: Я.Ф. Карсько-го, Ф.І. Буслаєва, А.М. Афанасьєва, В.В. Іванова, В.М. Тапарова, Б.А. Рибаківа, К.В. Квітки, І.І. Земцовського, А.С. Лиса, Г.В. Тавлай. Свого часу В.Є. Проп запропонував теорію функціональної єдності обрядів землеробського календаря. Аналіз поліфункціонального білоруського Купала підтверджує цю теорію. Багатокомпонентна система функцій Купала генетично та історично пов'язаний з колом як календарних, так і сімейних обрядів і свят. «З різдвяними, частково обжинковими обрядами виражається єдність обхідних ритуалів (вітального заклинання); з весняними закликами Купала пов'язує функціональна спорідненість магічних заклинань — з обжинковими — функція заклинання врожаю (культ рослин, магічний оберіг, елемент похоронних голосінь); з власне ліричної побутовою традицією — естетична, дидактична функції» [2, с. 23].

Функціональні основи купальських пісень полягають у сфері, перш за все, космогонічного характеру свята. Період літнього сонцестояння сприймав-

ся в народній свідомості як сильний момент в русі Всесвіту, від якого залежала і кожна людина на цій землі. При невпевненості у майбутньому, в обставинах сил природних стихій люди прагнули в ритуалах і словах пісень «проговорити» всі свої потреби, так скажемо, «замовити» для себе у сил природи, Всесвіту все необхідне для збереження життя і благополуччя. Тому в текстах купальських пісень присутні теми багатьох сфер людського життя.

На основі аналізу функціональних основ купальської обрядовості і текстів пісень можна дійти висновку про безпосередню їх пов'язаність. Як правило, на початку, «в зачині» купальських пісень є вказівка на ті чи інші етапи свята або ритуальні дії. Сама ж пісня майже завжди коментує обряд.

Так, зачин «Каціўся каток да й па вуліцы», «Купалка сялом кацілася», «А на гары калясо» вказують на звучання цих пісень під час свята. І до сьогоднішнього часу збереглася традиція напередодні Купала катати по дорогах «каткі»-колеса (с. Брилі Оршанського р-ну), кругом села (с. Скобровка Пуховичського р-на) [2, с. 11]. Зачин пісні «А ў барубару ель гарэла» безпосередньо вказує на традицію спалювання живого дерева — ялини або сосни — у лісі чи на околиці села (с. Рутковщина Сенненського р-ну, с. Несята Кличевського р-ну Могильовської обл., с. Лицца Пінського р-ну) [2, с. 12].

Пісню «Ішла Купалка сялом, сялом» виконував хоровод купальниць-дівчат-наречених, обличчя яких були прикриті «чубром» — покривалами з льону, а голови прикрашені вінками з квітів та колосся. Це відбувалося в Борисовском в'їзді, за свідченнями А.Е. Богдановича [4, с. 117—119]. У пісні схвалювалися хороші і висміювалися погані якості хлопців. Дівчата-купальниці вибирали собі наречених, які знімали з них чубри і пов'язували їх собі на руку або через плече, як це відбувалося на весіллі.

Треба зауважити, що кульмінаційний момент язичницького Купала — спалювання дерева, гілки або їх антропоморфного аналога з подальшим перестрибуванням через багаття і розкиданням вугілля та золи по полях — комплексний культ вогню і рослинності. Проте дослідники описують різні варіанти проведення цієї кульмінації, які в різні десятиліття по різних регіонах Білорусі мали свої традиції і трансформації. Зрозуміло, що типова для білоруської традиції Купальського свята функціональність при більш де-

тальному розгляді відразу розпадається на варіанти втілення в різних регіонах. Цей факт очевидний при синхронному розгляді.

Протягом ХХ століття кілька разів змінився спосіб життя жителів Білорусі, що неодноразово призводило до зміни культурної парадигми і разом з нею — до змін у народній календарно-обрядовій співочій традиції.

На превеликий жаль, сучасне свято Купала все частіше стає «нагадуванням» традиційного свята. Сьогоднішня культура проведення масових народних свят яскраво демонструє варіантність, починаючи від дати святкування (22 червня, з 22 на 23, 23, з 23 на 24 червня, 6—7 липня). Про соціокультурні зміни у святкуваннях Купала і Русаля доказово міркував А.Г. Хоменко [5]. Варіантність стосується також послідовності та змісту обрядових дій (нерідко складених за авторським сценарієм людини, яка може і не бути носієм традиції) до сукупності пісень і варіантів змін їх текстів. Не є рідкісні зараз випадки включення в одне свято як традиційних купальських пісень в автентичному або обробленому звучанні, так і сучасних естрадних обробок в стилях фольк-рок, етно-джаз, фольк-метал, пеган, а також суміжних напрямків. Традиційні тексти пісень найчастіше скорочуються, трансформуються. Їх сакральний сенс спрощується.

Але це не означає, що білоруська купальська традиція зникла. Щорічно ведуться експедиційні записи, фольклорні архіви поповнюються сучасними варіантами пісень Купала.

Таким чином, перший рівень варіантності пов'язаний з функціональними основами купальських пісень і їх історико-культурною трансформацією в діахронному аспекті. Кожен обряд, залежно від його функціонального змісту, супроводжувався відповідними купальськими піснями. А у зв'язку зі змінами в традиції зміни відбувалися і в текстах, їх сприйнятті і трактуванні.

Що в піснях змінювалося, змінилося з плином часу найбільшою мірою?

У сфері обрядового фольклору всім його компонентам — діям, словам і звукам наспівів — надавався сакральний сенс і значимість. Вони мали настільки високий статус і необхідність збереження, наскільки його може мати життя людини, його сім'ї, роду. У цій сфері будь-яка імпровізація виключала-

ся, оскільки експерименти з життям — максимально небезпечна річ.

У Стародавній Індії співаки священних текстів позбавлялися життя, коли вимовляли не канонічні, не ті звуки, коли фальшивили. Міць магічного звуку порівнювалася з силою Бога (згадаємо перші слова Біблії). Вона (сила Бога) вважалася вдавнину здатною створювати і руйнувати всесвіти, а не тільки події в житті людини, роду, нації.

З цієї причини ядром купальських пісень, як і всіх календарно-обрядових, є те, що незмінно, багаторазово, стійко повторюється — типові ритмічно-музичні віршовані системи, перш за все замовляльного і величального характеру. Саме вони сприймаються носіями традиції як розпізнавальні, сакральні, неможливі для звучання не в певну пору року. Кожен збирач фольклору стикався з тими чи іншими висловлюваннями народних виконавців, що стосуються заборони на звучання певних календарно-обрядових пісень у неналежну пору й день року.

Дослідники купальської традиції як явища в слов'янському фольклорі виходять за межі сучасної білоруської етнічної території. К.В. Квитка, І.І. Земцовський, А. А. Блоку та інші звертали увагу на найтіснішу генетичну спорідненість купальських пісень з різними циклами весняних пісень (Юрїївських, кущових, русальних), літніх (Петрівських та обжинкових), інші зв'язки та аналогії. Г.В. Тавлай дійшла до таких значних висновків: Сімейно-обрядова і календарно-землеробська обрядовість перебувала в якійсь неподільній єдності. У кожному з жанрів використовувалися одні і ті ж обрядові елементи і відповідно тотожні мелодійні формули, які лягли в основу типових наспівів жанрів, що утворилися пізніше. У таких піснях використовувалися тексти, близькі не тільки за структурою, але і за змістом. Купальські пісні виявляються генетично і функціонально пов'язаними з наступними циклами пісень: різдвяними, весняними (юрїївськими, волочільними, троїцькими, русальними, кущовими), Петрівськими, обжинковими, весільними, похоронними голосіннями, хороводними, ігровими, баладними, необрядовою лірикою» [2, с. 28].

Доказом цього є типологія пісенних структур, створена на підставі існування типізації за принципом тотожності таких первинних ознак, як мелодико-текстовий (пісенний) ритм, образ, звуковий контур,

форма текстової строфи, складова структура вірша, темп, деякі темброво-динамічні характеристики. У народнопісенній традиції, як це добре відомо дослідникам і виконавцям, за одним типовим наспівом закріплені, як правило, від кількох до кількох десятків текстів.

Коротко розглянемо типологію купальських пісень, зосередившись на сутнісних ознаках, властивих як вербальному, так і музичному тексту. Необхідно відзначити, що за функціонально-структурним принципом на основі мелодійних ознак Г.В. Тавлай були виділені сім видів білоруських купальських наспівів [2]. Кожен з них можна розділити на внутрішньотипові різновиди і міжтипові форми. Велика система робота дослідника як етномузиколога здається дуже корисною і для філолога-фольклориста. Але ми в характеристиці кожного з типів будемо зупинятися тільки на таких початкових ознаках, як мелодико-текстовий (пісенний) ритм, форма текстової строфи, складова структура вірша.

І купальський тип об'єднує практично незмінну в усіх регіонах країни, де були зафіксовані купальські пісні, ритмаформулу квантитативного характеру. Причому, вона має 3 варіанти свого втілення:

1) дев'ятискладова віршована форма (5+4)2, що переважає на сході і півдні країни:

-----|-----||

Пя- тро- ва но- чка /ма- лю- се- нька

2) восьмискладова віршована форма (5+3)2, що переважає на заході і північному заході країни:

-----|-----||

Ця- пер Ку- пай- ло, /заў- тра Ян,

3) нечаста структура зі зменшеним складом (4+3)2.

Зустрічаються і перехідні до ритмоформул варіанти.

Цей тип притаманний купальським пісням на найбільшій території і об'єднує в єдиний пісенний регіон Горецький, Жлобинський, Могилевський, Рогачевський, Хойницький, Чауський райони на схо-

ді, Дрогичинський, Лунінецький, Малоритський, Петриківський, Пінський на півдні, Браславський, Гродненський, Пружанський, Сморгонський на заході і Верхньодвинський, Полоцький і Россонський на півночі.

Текстова строфа дворядна — АА («Чаму, зязюлька, не кукуеш, // Чаму, зязюлька, не кукуй...?»). Рідше строфа — динамічніша АВ («Ой, над(ы) ракою купаллє, / Да на том(ы) купаллі гуляннє»). На півночі зустрічається різновид строфи з рефреном: АRа або укорочена RА. Повна дворядна строфа часто чергується з рефреном.

І купальський тип на більшій частині етнічної території білорусів існує як єдиний для даного регіону. Тільки в деяких районах він може співіснувати поряд з пісенними типами IV, V, VI, і надзвичайно рідко — з II, III. У межах цього, як і інших пісенних типів, варіативними є динамічна і темброва виразність, акцентна ритміка, особливості інтонування звукорядного наспіву, його орнамента і розспіву, темп виконання. Варто відзначити, що цей тип має дуже близькі аналогії з будовою жнивварських, весняних і весільних пісень. Швидше за все, спорідненість обумовлена глибинним генетичним зв'язком між функціональним призначенням обрядових пісень даних циклів.

Як купальський, пісенний тип функціонує по всій Білорусі, але не тільки. У працях К.В. Квитки [7, с. 168—169], А.Ф. Завальнюк [8, с. 14, 16—17], в зірниках пісень Г.Г. Верьовки [9, с. 195] і Лесі Українки [10, с. 90—111] ми знаходимо цьому підтвердження.

II купальський тип представляє собою трирядну строфу форми RAR зі складоритмічною структурою (3+3)+(4+4)+(3+3):

---|---|---|---|---|---

Купала на Йвана!	R
Дзе Купала начавала?	A
Купала на Йвана.	R

Ку- па- лана Йва- на! Дзе Ку- па- ла на- ча- ва- ла? Ку- па- ла на Йва- на.

Купальські пісні цього типу поширені переважно в центральній-східній частині регіону (частина Мінської, Вітебської і Могилевська області), а також в деяких окреслених зонах сходу (північ Гомельської і південний схід Могилевської областей). Їм характерна висока щільність концентрації на досить великій території. Причому вони принципово не співіснують з піснями інших типів. І тільки в Рогачівському та Могилівському районах пісні II типів співіснують.

При зіставленні пісень цього пісенного типу проявляється певна структурно-композиційна варіативність, яка дублюється на рівні наспівів, набуває мелодійні і темброво-динамічні відмінності. Це свідчить про відмінності та особливості творчого трактування місцевими носіями співаючої традиції. Варіанти структури наступні: AR (Шкловський, Круглянський райони), RA (Крупський район), RRAR (Биховський район), aAR (Краснопільський, Кормянський райони). Часто при розгортанні пісенного оповідання строфа скорочує свій первісний вигляд і втрачає перший рефрен. Форма-структура строфи RAR перетворюється в AR.

Пісні цього пісенного типу переважно діалогічні за своєю природою і виконуються всією групою, селом. Заспівувати починає хтось один, так званий співак-корифей, задаючи тон сакрального співу — бесіді з вищою істотою (Купалом). Він ніби має певний статус, дозвіл, рівень духовного розвитку для звернення до «божественної особистості». Та на сьогоднішній час, однак, ця традиція все більше замінюється на гуртове, хорове виконання. Діалогічність поступово скорочується.

Дослідження українських та російських фольклористів та етномузикологів свідчать про те, що пісні II типологічної групи виходять за межі сучасної території Білорусі. Вони охоплюють досить великі території України (центральну і північну частини лівобережжя), за матеріалами К.В. Квитки [7, с. 168—169], А.Ф. Завальнюк [8, с. 14, 16—17], а також Брянщину у Росії, як це свідчить В.І. Ялатау записами № 50, 51 [11, с. 143—144].

III тип купальських пісень побутує у всій центральній і північно-західній частині Білорусі, виходить на південний захід і південний схід. Складоритмічна структура 3+(5+5)+3 цього типу поєднується з характерною ознакою — приспівом «то-то» або «то-то-то». Варіантами приспіву в діалектних зо-

нах є рефрен «Божа мой!», «Божа наш», «Купал-ля», «сонейка», «каліна», «гэй, у ля-лё». Як і пісні II типу, вони становлять трирядну строфу форми RAR:

-----|-----|-----|-----||

То-то-то! R
Чаму селязень смуцен-невясёл? A
То-то-то! R

♪ ♪ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ ||

То-то-то! Ча-му се-ля-зень сму-цен-не-вясёл? То-то-то!

Необхідно зауважити, що твори цього пісенного типу, структурно-змістовного комплексу, притаманні не тільки купальській традиції, але часто фіксуються збирачами як весняні, троїцькі, юрїївські та петрівські. Таким чином, демонструються подібні функціональні основи пісень весняно-літнього періоду, їх спорідненість у свідомості носіїв фольклору. А найбільша регіональна закріпленість пісень цього типу як купальських фіксується в центральній зоні — Борисівському, Логойському і Докшицькому районах.

IV тип купальських пісень локалізується переважно в північно-західній частині Вітебської області. Для нього характерний:

- співіснування з V, VI і VII типами;
- різноманітна варіантність композиційно-ритмічних структур;
- наявність приспіву: «люлі-рана», «ладу».

Різновиди цього типу побутують в Україні, зокрема на Поділлі та Волині [7, с. 96—97, 100—101; 8, с. 13], а також на Псковщині і Смоленщині в сучасній Росії [12, с. 67, 72—75].

Найбільш стійким варіантом цього типу є дворядна строфа форми abrb (варіанти — abab, a(ab)b) зі складоритмічною будовою 4+4+4+4:

-----|-----|-----|-----||

Хадзіў чыжык па вуліцы,
Люлі, рана, па вуліцы.

♪ ♪ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ ||

Ха-дзіў чы-жык па ву-лі-цы, лю-лі, ра-на, па ву-лі-цы.

V тип купальських пісень легко впізнаваний за семискладовим віршем, який, повторюючись тричі, народжує чотирирядкову строфу:

-----|-----|-----|-----||

♪ ♪ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ | ♫ ♫ ♫ || x4

Ай, і ўдо-ва-чка, ўда-ва

Тип стійко побутує як купальський в північно-західній частині Білорусі (Вітебська область), іноді зустрічається на Могильовщині і Гомельщині. Саме він пізнається в баладних сюжетах «братки» і «вдова і сини-моряки». У сучасній культурі ці пісні можуть сприйматися носіями традиції по-різному: і як виключно купальські, і як весняні, «як вінки в'ють», постові, пилипівські, і як баладні, сирітські [13, с. 244—345]. Типова форма поетичної строфи — АВ з локальними варіантами АВВ і АВРВ (R— «ой, люлі-люлі» чи «эй, а-ха-ха»).

Так звані «плясові» пісні V типу купальських пісень, що існують на східному прикордонні Білорусі з Росією, мають форму чотиривірші АВАВ з приспівом. Жителі зазначеного локусу впевнено приєднують такі пісні до Купала, хоча сторонній слухач може назвати їх коломийками. Тим більше, що тексти мають жартівливий характер, не прив'язаний до літньої обрядовості.

VI тип купальських пісень — зосереджено-строгий. Існує він в північно-західному регіоні Білорусі, дворядна поетична строфа має ритмоформу 4+3 («Іван, Іван і Мар'я, / Іван, Іван і Мар'я»):

-----|-----||

♪ ♪ ♫ | ♫ ♫ ♫ ||

А на га-рэ ку-паль-ня

Повторення тексту, монотонний, одноманітний ритм _/_/_// («Перад Пятром, п'ятым днём») створюють настрій замовлення. Подібна метроритміка в білоруських кулендарно-обрядових піснях зустрічається у волочільних (показова в цьому плані ритміка приспівів «Хрыстос ўваскрос, сын Божы», «Вясна красна на ўвесь свет», «Зялён явар, кудравы» та ін) і весняних (юрїївських) піснях.

І, нарешті, на північному кордоні країни з виходом на Псковщину і Смоленщину поширений **VII тип ку-**

пальських пісень. Йому характерно шестискладова будова з ритмоструктурою дзеркального повтору:

- - - - - | - - - - - ||

Ў Ку-зём-кі на два-ры, ў Ку-зьмы на два-ро-чку.

Два варіанти віршованої строфи відповідають цьому типу:

1) «дворядна АА або АВ з швидким розвитком сюжету: «Ў Кузёмкі на двары, / Ў Кузьмы на дварочку»;

2) четверорядковий АВ АВ, з повторенням дворядкового. Г.В. Таўлай зауважує: «Безсумнівно, четверорядкова композиція народилася з традиції антифонного виконання пісень дворядною композиції з почерговим повторенням кожної строфи пісні двома групами співаків, спочатку буквальним, точним, а потім видозміненим, збагаченим і закріпленним у звичайному, вже не розділеному на групи, хорі...» [2, с. 56].

Висновки. Таким чином, варіантність в купальських піснях проявляється на багатьох рівнях:

- функціональних основ,
- метро-ритмічної типізації,
- сюжетної закріпленості,
- мелодійного різноманіття,
- виконавських традицій та ін.

Наявність тих чи інших пісень в традиціях святкування Купала свідчить і про різні варіанти наповнення і усвідомлення свята в певному регіоні або місцевості. Функціональні основи купальських пісень залишаються досить стійкими, але стає очевидним їх варіантність, взаємопов'язаність з піснями та обрядами всього землеробського календаря.

Різнманітні причини змін набувають масового і детального характеру і демонструють складний процес. Купало з плином часу не уникнуло трансформацій різного характеру під впливом системи чинників варіантності, серед яких слід назвати соціальні, психологічні, пов'язані з розвитком знакових систем (вербальної, музичної та їх єдності в народній пісенності) та інші. В процесі постійних змін поєднуються як чисто інтралінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники, що виходять далеко за сферу історико-культурних взаємозв'язків, соціальних ко-

мунікацій, психічних процесів, індивідуальної та колективної творчості, музичної та вербальної імпровізації та ін.

Розглядаючи чинники варіантності народних пісень широко, в контексті європейської традиційної культури, можна дійти висновку, що система змін мала певні межі, обумовлені історико-культурними і етнічними традиціями, канонічними ознаками в галузі засобів вербального і музичного мовлення.

Аналіз варіантів пісень виявляє найбільш глибокі типові ознаки текстів, які не піддаються змінам, або відчують їх мінімальною мірою. До сьогоднішнього часу в білоруській культурі залишаються активними системні типові структури купальських пісень, які зберігають стійкість традиції при відносній варіантності всередині кожного з типів. Кожен з описаних пісенних ритмо-структурних типів має як інваріантні, стійкі ознаки, так і варіанти свого втілення, локального поширення, співіснування або виняткового побутування. Системні зв'язки купальських пісень з іншими групами календарно-обрядової традиції як у Білорусі, так і в Україні та Росії, дають майбутнє для подальших досліджень.

1. *Купальскія і пятроўскія песні.* Беларус. нар. творчасць; АН БССР; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Мінск: Навука і тэхніка, 1985. 631 с.
2. Таўлай Г.В. *Белорусское купалье: обряд, песня.* Минск: Наука и техника, 1986. 174 с.
3. *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў: у 6 т.* Мінск: Вышэйшая школа, 2001—2013.
4. Богданович А.Е. *Пережитки древнего мирозерцания у белорусов: Этнографический очерк.* Москва, 1895. 160 с.
5. Хаменка А. Сацыякультурныя змены святкавання Купала і Русалля. Аўтэнтчны фальклор: праблемы захавання, вивучэння, успрымання: *Зборнік навуковых прац удзельнікаў VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі (г. Мінск, 26—28 красавіка 2013).* Мінск, 2013. С. 70—72.
6. Купалье-2012: где можно прыгнугь через костер и поискать «папараць-кветку»? Мінск, 2013. URL: <http://www.interfax.by/article/93018> (дата доступа: 16.04.2013).
7. Квитка К.В. Об областях распространения некоторых типов белорусских календарных и свадебных песен. *Избранные труды.* Т. 1. Москва, 1971. 382 с.
8. Завальнюк А.Ф. *Типология украинских летних обрядовых песен и их восточнославянский субстрат.* Автореф. дис. ...канд. искусствоведения. Киев, 1983. 17 с.

9. Народні пісні в записках Григорія Верьовки. Київ: Муз. Україна, 1971. 368 с.
  10. Народні пісні в записках Лесі Українки та з її співу. Київ: Муз. Україна, 1971. 435 с.
  11. Елатов В.И. Песни восточнославянской общности. Минск: Наука и техника, 1977. 245 с.
  12. Попова Т.В. Купальские песни в русской народной певческой традиции. Памяти К. Квитки. Москва, 1983. 266 с.
  13. Балады: у 2 кн. Кн. 1. Беларус. нар. Творчасц; АН БССР; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Мінск: Навука і тэхніка, 1977. 781 с.
- REFERENCES
- Fjadosiuk, A.S. (Ed.). (1985). *Midsummer and Peter's songs*. Minsk: Navuka i tjechnika. (Belarusian folk art / AN BSSR, Institute of art history, ethnography and folklore) [in Belarusian].
- Tavljaj, G.V. (1986). *Belarusian Kupala: ritual, song*. Minsk: Nauka i tehnika [in Russian].
- Varfalameeva, T.B. (2001—2013). *Traditional artistic culture of Belarusians* : in 6 t. Minsk: Vyshhejskaja shkola [in Belarusian].
- Bogdanovich, A.E. (1895). *The remnants of the ancient world-view of Belarusians : an Ethnographic essay*. M. [in Russian].
- Hamenka, A. (2013). Socio-cultural changes of the celebration of Kupala and Rosalia. *Authentic folklore: problems of preservation, study, perception: collection of scientific works of participants of the VII International scientific conference*. Minsk [in Belarusian].
- Kupala — 2012: where you can jump over the fire and look for «paparac'-Kvetka»? Retrieved from: <http://www.interfax.by/article/93018> (Last accessed: 16.04.2013) [in Russian].
- Kvitka, K.V. (1971). On the areas of distribution of some types of Belarusian calendar and wedding songs. *Selected works* (Vol. 1). M. [in Russian].
- Zaval'njuk, A. F. (1983) *Typology of Ukrainian summer ritual songs and their East Slavic substratum*. Extended abstract of PhD dissertation. Kyiv [in Russian].
- Folk songs in the writings of Hryhorij Ver'ovka*. (1971). Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
- Dej, O.I., & Hrytsa S.J. (1971). *Folk songs in Lesya Ukrainka's recordings and from her singing*. Kyiv: Muz. Ukraina [in Ukrainian].
- Elatov, V.I. (1977). *Songs of the East Slavic community*. Minsk: Nauka i tehnika [in Russian].
- Попова, Т.В. (1983). *Kupala songs in the Russian folk singing tradition*. In *Memory of K.Kvitka*. M. [in Russian].
- Salavej, L.M. (Ed.). (1977). *Ballads* (Vol. 1). Minsk: Navuka i tjechnika. (Belarusian folk art / AN BSSR, Institute of art history, ethnography and folklore) [in Belarusian].